

RECENZÍÓK

Vonyó József: Gömbös Gyula és a hatalom. Egy politikussá lett katonatiszt

Kronosz Kiadó, Pécs, 2018. 639 oldal

Talán nem túlzás azt állítani, hogy a (politikai) biográfia azóta a történetírás egyik legkedveltebb műfaja, mióta ezt a diszciplínát művelik, ám aki már vállalkozott egy teljes életpálya szakszerű bemutatására, az tudja, hogy a látszat ellenére – számtalan itt most nem részletezendő okból kifolyólag – ez a szakmánk egyik (ha nem a) legnehezebb válfaja is. Legfőképp igaz ez akkor, ha a megismerés szándékán túl a minél mélyebb és minél több szempontú *megértés* szándéka is vezérli a történészt. Nevezetesen az, hogy ne csak feltárja kronologikus ívben a választott főszereplője fontos életeseményeit, hanem az is, hogy magyarázatokat találjon a (politikai) döntések mögötti motivációkra, háttérkörülményekre, a (politikai) mentalitásra, a belső, egyedi és pszichológiai tényezőkre, s végső soron pedig eljusson akár ahhoz a kérdéshez is, hogy hőse a maga korszakában egyáltalán *alkalmas* volt-e arra a szerepre, amit végül betöltött. Ezeknek a megválaszolását különösen megnehezíti az, ha olyan személyt vizsgál, akinek a megítélése már a saját korában is ellentmondásos volt, s az azóta eltelt idő sem tompított ezen, illetve ha nem állnak a rendelkezésére olyan „ego”-források (napló, memoár), amik segítenének rávilágítani az individuális aspektusokra. Vonyó József nagymonográfiájának „főszereplőjére”, Gömbös Gyulára maradéktalanul érvényesek ezek a nehezítő tényezők.

A találó című biográfia, amely 2018-ban látott napvilágot a pécsi Kronosz Kiadó jóvoltából, egy immár több évtizedes kutatás csúcspontját, beteljesedését jelenti, és biztosan állítható, hogy hosszú ideig meghatározó alapmunka lesz a Horthy-korszakkal foglalkozó (politika)történészek számára. A kötet forrásbázisa imponáló és irigylésre méltó: Vonyó a Magyar Nemzeti Levéltár, a Hadtörténelmi Levéltár, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára, a Soproni Evangélikus Levéltár, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára mellett további tíz (!) megyei levéltárban gyűjtötte a forrásokat, felhasznált közel negyven korabeli sajtóterméket, és az egyéb források (korabeli kiadványok, forráskiadványok, adattárak, naplók, emlékiratok, interjúk) felsorolása is több oldalra nyúlik. A szakirodal-

mi háttere is hasonlóan teljességre törekvő, ezt támasztja alá, hogy a hivatkozott munkák mintegy huszonöt lapon sorakoznak a kötet végén.

Noha Gömbös a Horthy-korszak egyik legmeghatározóbb közéleti személyiségének tekinthető, és korábban is születtek már róla, politikájáról, nézeteiről, hatásáról és miniszterelnökségéről szakmunkák, Vonyó nagybiográfiája rendkívül időszerű vállalkozás. Ahogy ő fogalmaz, „Gömbös jelentőségét elsősorban az adta, hogy [...] haláláig a bethleni rendszert megváltoztatni akaró nemzeti (jobboldali) radikális irányzat vezető személyisége, »vezére« volt”, továbbá a maga sajátos politikai felfogásával „[j]elentős hatást gyakorolt társadalmi csoportok nézeteinek, politikai mentalitásának alakulására”. (9. oldal) Épp ez a „vezéri elhivatottság”, a több kortárs által is kiemelt „szuggesztív hatás” volt az, ami elsősorban megkülönböztette Gömböst politikustársaitól, és ezek feltárása, mélyebb összefüggések között történő megismerése, megértése nélkülözhetetlen adalékokat nyújt az akkori politikai rendszer működési mechanizmusaihoz, ami a Horthy-korszak kezdetének századik évfordulóján különösen aktuális.

A kötet nagyfejezetei kronologikus ívben mutatják be Gömbös Gyula pályafutását, és azokat a „szerepeket”, amiket az életút különböző szakaszaiban olykor tudatosan vagy belekényszerülve felvállalt. Vonyó már a kötet elején – a módszertani nehézségek, a forrásadottságok és a megközelítések bemutatása után – kiindulópontként felvázolja a kortársak és az utókor „Gömbös-képeit”, megadva ezzel a keretet, amit a biográfia utolsó nagyfejezete („Gömbös a magánember és a politikus”) zár be (ezt a tudatos keretes szerkezetet mutatja az is, hogy a historiográfiai rész címében felvetett kérdés – „Hérosz vagy sátán?” – köszön vissza az utolsó alfejezetben is).

A kötet mintegy harmada tárgyalja Gömbös miniszterelnökség előtti életpályájának különböző „szerepeit” (a világháborút megjáró katonát, a politizáló, majd egyre inkább politikussá váló tisztet, az 1918/19-es időszak ellenforradalmárát, a kormánypárti, majd a radikális fajvédő ellenzéki politikust, aki „vezérré” kívánt válni). Fontos ezek árnyalt és jó érzékkel történő bemutatása, mert így válik még jobban érthetővé az, hogy Gömbös 1932-ben történt miniszterelnöki kinevezését – személyiségéből, politikai habitusából és nézeteiből adódóan is – miért kísérte már akkor is felfokozott figyelem, és a kormányra kerülése miért nyitott új fejezetet a két világháború közötti magyar politikatörténetben. A cezúrát jól érzékelteti a korabeli liberális bulvárlap, *Az Est* zsrnalisztájának vezércikke, aki 1932 októberében nyíltan megfogalmazta: „Kérdés most az, hogy Gömbös a jövő üzenetét hozza-e, vagy pedig régi múltjának [...] utószonját. Mert Gömbös Gyulája több is van az utolsó tizenkét esztendő magyar világtörténetének s most nem tudni, hogy az új miniszterelnökben melyik Gömbös Gyula került kormányra?” (Gömbös. *Az Est*, 1932. október 1.) Az ezt követő négy éves kormányzás, amit Vonyó kimerítően és több aspektusból tárgyal, választ is adott a kérdésre.

Ugyanis – ahogy ezt a kötet részletesen bemutatja – elődeivel ellentétben Gömbös személyében olyan politikus került a magyar kormány élére, akit a már említett vezéri elhivatottság mellett antiszemita, szabad királyválasztó és militarista gondolkodásmód jellemezett. Az ő politikai szocializációja nem a dualizmus korában alakult ki, hanem a világháború és a forradalmak hatására, ezért nem a „boldog békeidők” Magyarországot szerette volna visszaépíteni, hanem egy új – az ő kifejezésével – „öncélú” államot, ami leginkább az olasz fasiszta diktatúrára hasonlított volna. Ám ez – ahogy erre Vonyó rámutat – nem volt tudatos másolás Gömbös részéről, hanem a Mussolini (és részben Hitler) nézeteihez viszonyítható hasonlóság okát egyrészt az azonos kiindulópontok jelentették, másrészt pedig az ő módszereik gömbösi adaptációja. Továbbá Vonyó meggyőzően érvel amellett a másik központi tézise mellett is, hogy Gömbös az alapvető céljához, a „diktatórikus vezéri állam” megteremtéséhez végig ragaszkodott, ahogy a fajvédő politika alapjait sem adta fel soha. Nemcsak a korabeli kormánypárt, hanem az egész nemzet vezérének tekintette magát, aki azzal az alig burkolt szándékkal látott neki a kormányzásnak, hogy a politikailag szétagolt nemzetet integrálja. Ezt sugallta az általa vezetett kormánypárt elnevezése is (Nemzeti Egység Pártja), illetve az az elvárása, hogy az egyének rendeljék alá magukat a közösség (nemzet) érdekeinek (az ő megfogalmazásában a „lelkek feletti uralmon alapuló” vezéri államnak), amit lényegében a párt vezetője, tehát maga Gömbös határozott meg. Ebből következően ez az ideológiai szemlélet mindenkit ellenségnek tekintett, aki nem azonosult a NEP (és így Gömbös) törekvéseivel, ami megalapozta a már korábban sem „konzolidált” pártharcok eldurvulását az 1930-as évek első felében. Szintén markáns eltérés elődeihez, a hűvös és távolságtartó Bethlen Istvánhoz, illetve a szűkszavú és a nyilvánosságot inkább kerülő Károlyi Gyulához képest az, hogy Gömbös rendkívül szuggesztív és szenvedélyes szónok volt, aki hatásosan fel- és kihasználta a társadalmi önszerveződést, valamint a tömegtájékoztató korabeli új eszközeit, amik révén egészen új szint hozhatott a magyar közéletbe.

A nagy ívű életpályát bemutató monográfia maga is nagy ívű, ami abban is megmutatkozik, hogy a szerző olykor „elhagyja” a „főhősét”, és részletesen tárgyal olyan körülményeket, kontextusokat, amik látszólag távol esnek a szigorúan vett életpályától. Ezek azonban éppen előnyére válnak a megismerés és megértés szándékának, illetve a különböző gömbösi szerepek árnyalásának. Végül fontos hangsúlyozni azt, hogy Vonyó nem emeli piedesztálra és nem is démonizálja a főszereplőjét; munkájából egy olyan Gömbös Gyula alakja rajzolódik ki, aki nagy és általa helyesnek vélt víziókat képviselt, s ugyanannyira jellemezték őt markáns érények, mint súlyos korlátok.